

Є. В. Андросов, В. М. Зігунов

Сумський державний педагогічний

університет імені А. С. Макаренка

androsovzeka@gmail.com. zigunov.v@gmail.com

ФАНСЬКІ ГОРИ ЯК ТУРИСТСЬКИЙ РЕСУРС ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ТУРИСТСЬКИХ ПОХОДІВ

У статті розкриваються особливості туристсько-рекреаційного потенціалу Фанських гір як місця проведення спортивно-гірських походів різної категорії складності. Аналізуються особливості фізико-географічного розташування гір, транспортного трансферу, інфраструктури району. Дається характеристика природних перешкод та вимоги до учасників груп туристсько-гірських походів різної категорії складності.

Ключові слова: туристсько-рекреаційний потенціал, спортивно-гірські походи, транспортний трансфер, інфраструктура, фізико-географічна характеристика району.

В статье раскрываются особенности туристско-рекреационного потенциала Фанских гор как места проведения спортивно-горных походов различной категории сложности. Анализируются особенности физико-географического положения гор, транспортного трансфера, инфраструктуры района. Дается характеристика природных препятствий и требования к участникам группы в туристско-горных походах различной категории сложности.

Ключевые слова: туристско-рекреационный потенциал, спортивно- горные походы, транспортный трансфер, инфраструктура, физико- географическая характеристика района.

The article reveals the specific features of tourist and recreation potential of the Fann Mountains as a place for sports and mountain hiking of various difficulty categories. The features of physical and geographical location of the mountains, transport transfer and infrastructure of the area are analysed. Natural obstacles and requirements for group members in tourist-mountain hiking tours of various difficulty categories are characterized.

Key words: *tourism and recreation potential, sports and mountain hiking, transport transfer, infrastructure, physical and geographical characteristics of the area.*

Актуальність теми дослідження. У сучасному світі є важлива тенденція стрімкого росту туристської індустрії, її швидкого розвитку, що в значній мірі впливає на національну економіку країн. Головними передумовами цієї тенденції є безперервне підвищення попиту на подорожі та порівняно високий рівень рентабельності даної сфери послуг (окрім періоду пандемії).

У зв'язку з підвищенням попиту на подорожі, екстремальні тури, походи, одним з високоперспективних видів туризму, як свідчить світова практика, є гірський туризм, який все більше притягує людей до подорожей, до екстремальних ситуацій під час сходження та перебування на природі. Одним з найкрасивіших місць для екстремального відпочинку та спортивного росту є Фанські гори, в яких гірський туризм динамічно розвивається і може стати найважливішим фактором соціально-культурного розвитку даного регіону [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вирішенні проблеми забезпечення привабливості туристського району – Фанських гір велику роль відіграє пропаганда історичних подій. У цих місцях побували персицькі царі, війська Олександра Македонського (є легенда, що березові посадки недалеко від озера Аллаудін, з'явилися після проходження війська Македонського). Тут пролягав шлях Тамерлана, Бобура та Марко Поло.

Проходив Великий шовковий шлях по дорогах, прокладених над прірвою. Каравани везли китайський шовк, а у зворотньому напрямку – лазурит і рубіни з місцевих копалень. Привабливість району з лазурними озерами, незвичайними формами вершин, складністю маршрутів, дивували туристів, альпіністів, дослідників. У 1911 році дослідник Середньої Азії М. Л. Корженевський здійснив вперше сковзну подорож Фанськими горами. 30-і роки 20 століття В. Ф. Гусев та А. С. Мухін, своїми дослідженнями відкрили для туризму новий прекрасний гірський район: провели уточнення карт району, відкрили нові перевали та зробили першосходження. «Будь- який альпініст або турист від новачка до майстра може знайти тут те, що буде йому цікаво і під силу»...[3]. Вивченням району, шляхів підйому на перевали та вершини гір займалися професор В.В. Немицький, Є А. Казакова.

Починаючи з 50-х років 20-го століття Микола Пагануцці мріяв «зробити цей край заповідником туризму та альпінізму, щоб рідкісна краса цих місць стала надбанням не одинаків, а широкого кола туристів» [4]. Зроблена ним карта району, книга з маршрутами та схемами привернула увагу туристів до цього маловідомого регіону Паміро-Алаю. (Велика частина архіву М. Пагануцці знаходиться у Народному музеї історії альпінізму м. Суми). Він говорив, що «туризм – це не стільки уміння швидко і правильно поставити намет, скласти багаття і запалити його одним сірником, це стан душі людини, це пізнання величезного і прекрасного світу природи, це й осягнення себе самого, становлення особистості [5].

60-і роки – Ф. Рудольфович, професор П. Шульц вивчали район Фанських гір. В цей же час проводилося масове освоєння цього району альпіністами, першосходження на основні вершини, проходження складних стінних маршрутів з подальшим збільшенням кількості походів та сходжень.

Метою роботи є залучення туристів в гірський район – Фанські гори для спортивно-гірських походів різної категорії складності, знайомство з

інфраструктурою району, маршрутами екстремальних сходжень на високі засніжені гори, кліматом, гідрографією, трансфером даного району.

Виклад основного матеріалу. Фізико-географічне розташування району сприяє розвитку туристської галузі – одного з найкрасивіших районів Паміро-Алаю. Туристський ресурс Фанські гори – вузол коротких високих хребтів на північному заході Таджикистану, в районі перетину Гіссарського та Зеравшанського хребтів Паміро-Алаю. З півночі границя – приток річки Кнут-Дар'ї – річкою Артуч. З південного заходу і заходу – долини річок Вору і річки Арча-Майдан. З півдня, південного сходу та сходу – ущелиною річки Дукдон, долиною річки Саритаг, долиною Іскандер-Дар'ї та вузькою ущелиною Фан-Дар'ї.

Назву вершин Фанських гір поділяють на три групи. 1. Назви з нерозкритим смислове значенням: Фандар'я, Фан-Улла, Ганза, Зінах. Місцеві таджики вважають, що це назви від древніх народів цієї території.

2. Таджикські назви, які мають переклад. Ягноб (льодова вода), Ахбасой (ущелина на перевал), Арча-Майдан (арчова площа), Бодхона (дім вітрів), Якка-Хана (один дім), Зіндон (в'язниця), Сангі-Сафед (білий камінь).
3. Назви, надані мандрівниками, альпіністами та туристами, – пік Енергія, гора Дождімерна, перевал Двойни. Є двойні назви – російське та таджикське: Дождімерна – Куї-Чорбаї, Кирк-Шайтан – Сімоб. Місцеві назви часто охоплюють цілі території. Казноком називають вершину, перевал, річку та весь простір біля ущелини Казнок.

Транспортний трансфер гірського району складається дуже вдало, з декількох видів транспорту. З України найбільш швидкий – це аеропорт-трансфер. Наприклад: Київ – Анкара – Стамбул – Душанбе, Київ – Стамбул – Душанбе, Київ – Мінськ – Стамбул – Душанбе, Київ – Самарканд – Душанбе, Аеропорт трансфер – аеропорт, який відмічений у квитку та багажній квитанції, в якому пасажир робить пересадку, а також проводиться перегрузка багажу з

воздушного судна одного рейсу на воздушне судно іншого рейсу для подальшого слідування за маршрутом перевезення. Для громадян України встановлений безвізовий в'їзд до Таджикистану. З Душанбе можна доїхати на початок маршруту походу тільки автомобільним транспортом. Фанські гори мають добру транспортну доступність, Душанбе – Педжикент (ринок для закупки продуктів) – гори. Можна доїхати до різних ділянок району для початку маршруту. Декілька варіантів: Душанбе – Педжикент – кишлак Газа – верхів'я р. Сармат – а/т «Артуч»; Душанбе – оз. Искандеркуль; Душанбе – база «Вертикаль – Алаудін». У районі на даний момент працює дві бази. База «Вертикаль-Алаудін», зі сторони Алаудінських озер та база «Артуч», зі сторони Кулікалонських озер. З Узбекистану, з м. Самарканд, місцевим транспортом можна доїхати до границі, перейти пішки. На території Таджикистану доїхати до Педжикента і далі в гори.

Клімат Фанських гір сприяє розвитку туристської галузі. Клімат континентальний, зима, як правило, м'яка та сніжна. З лютого до травня на схилах велика лавинна небезпека. З червня до жовтня встановлюється суха, тепла погода. Це дуже сприятливий час для подорожей, походів, сходжень. Але зустрічається і дощова холодна погода в «сезон». Приваблива гідрографія району – велика кількість чарівних джерельно-чистих озер, які мають різні кольори: сині, блакитні, зелені, темно-фіолетові, білі, чорні. Найбільш відомими озерами в Фанських горах є: Алаудинські, Кулікалонські, Алло, Искандеркуль. У горах вода чиста та прозора. Її можна пити спокійно, не кип'ятити. Але біля пасовищ та нижче їх – воду рекомендовано кип'ятити.

Туристсько-альпіністські можливості району Фанських гір дуже сприятливі для проведення походів високих категорій складності. Перевали 1Б зосереджені поряд, групами, що не дає можливість прокласти прості маршрути походів (I, II к.скл.) так, щоб подивитися основні п'ятки району – озера. Походи II-III к.скл. теж мають свої обмеження з краєзнавчої точки зору. Велика частина перевалів це 2Б – 3Б категорії складності. Тому більшість туристів приїждять у

Фанські гори для походів 4-5-6 к.скл. та альпіністських сходжень. Починаючи з походів «четвірок» можна планувати сходження на «п'ятитисячники» району. Для походів 5 к.скл. найбільш популярні сходження альпіністськими маршрутами 2А, 2Б. Наприклад: Чимтарга з перевалу Міралі (2Б); Велика Ганза з перевалу Седло Ганзи (2Б); Мала Ганза по схилу з перевалу Гусева-Мухіна (2А). Для походів 6 к.скл. проводять сходження на вершини, наприклад: вершина Чапдара за маршрутом Усенова, 5А через «сфінкс»; Велика Ганза по східному ребру, 5А комбінований, спуск по 2Б на сідло Ганзи.

Найвищу вершину району описав Н. В. Пагануцці. «Тут різким злетом підноситься до небес вершина Чимторга (5494м) – його найвища точка» [5]. У цьому місці утворюється потужний гірський вузол. На південь від Чимторги в Зеровшанському хребті підноситься вершина Енергія (5100м). Від неї на схід до гирла річки Іскандердар'я – Східний Фанський хребет. У Фанських горах багато стінних маршрутів. Унікальні стіни: північна стіна вершини Чапдара, стіна вершини Замок над льодовиком Ботхана. При плануванні походів треба враховувати те, що у Фанських горах є чотири замкнутих внутрішніх районів: басейн Пасруда на північному сході; басейн Артучі на північному заході; басейн Вору на південному заході; басейн сі стоком до озера Іскандеркуль та Іскандердар'є на південному сході. Найбільш популярними є сходження на п'ятитисячними з Алаудінських озер.

При організації спортивно-туристських походів треба враховувати наявність загранпаспорту, страховки, виконання усіх вимог, прийнятих у Таджикистані у зв'язку з пандемією, вимоги до учасників походу відносно їх здоров'я (наявність захворювань, які протипоказані для перебування учасника на висоті вище 3000м).

Декілька маршрутів походів 5 категорії складності:

1. а/т Артуч 2150м – оз. Кулікалон – пер. Чукурак 1А 3150м (рад.) – пер. Алаудін (н/к, 3721м) – оз. Алаудін – пер. Адамташ 1Б 4000м (рад.) – оз. Мутне – пер.

Казнок В.1Б 4040м – р. Казнок – пер. Гусєва-Мухіна Зах. 2Б 4662м + Зеленоград 4615м – п. М.Ганза 2А 4946м (рад) – льод. Сурхоб – пер. Адіджі 3А 4586м – пер. Єнисей 3Б 4600м – п. Хід Кентавра – пер. Хід Кентавра 3А 4923м – пер. Замок – оз. Мутне – пер. Дон 3А 4650м + пер. Міралі 3А 5025м – п. Чімтарга 2Б 5489м (рад.) – р. П. Зіндон – оз. В. Алло – оз. Верх. Алло – пер. Блок 2, 3А 4520м – р.

Ахбасой – р. Хавзак – сел. Сиритаг – оз. Іскандеркуль

2. а/б «Вертикаль-Алаудін» – оз. Алаудін – оз. Мутне – пер. Казнок Сх. (1Б, 4040) – р. Казнок – льод. Мала Ганза – пер. Гусєва-Мухіна Зах. + Зеленоград (2А, 4700), п. Мала Ганза (2А, 4958, радіально) – льод. Сурхоб – пер. Гусєва – Мухіна Сх. + Седло Ганзи + Траверсний (2Б, 4700) – р. Сувтор – пер. Сурх + Лінкор (1Б, 4400) – р. Норват – пер. Імат (3А, 4518) – льод. Імат – пер. Фанська Казка помилкова (3А, 4400, радіально) – р. Імат – льод. Сурхоб – пер. Хід Кентавра (3А п/п, п/в, 5000) – оз. Мутне – пер. Дон + Міралі (2Б-3А, 5060), п. Чімтарга (2Б, 5489, радіально) – р. Правий Зіндон – оз. Велике Алло – р. Лівий Зіндон – пер. Двойний (1Б, 4287) – р. Ахбасай – р. Арг – оз. Іскандеркуль.

Висновки. Фанські гори – мають високий туристсько-рекреаційний потенціал завдяки злагодженому транспортному трансферу та інфраструктури, прекрасному клімату, великої кількості вершин та перевалів різної категорії складності для проходження спортивно-гірських походів, первозданної краси району. Завдяки туризму приходить пізнання історії, культури даного регіону, у кожного прокидається дух авантюризму та бажання пройти новий похід новими стежками.

Список використаних джерел

1. Балабанова М. Я. Классификация маршрутов на горные вершины. М.: Издатель И. В. Балабанов. 1999, 196с.
2. Безуглий В. В. Регіональна економічна і соціальна географія світу. К.: Видавничий центр «Академія», 2007. 688 с.
3. Мухин А. С., Гусев В. Ф. Фанские горы. М.: Государственное издательство

географической литературы, 1949, 152с.

4. Пагануцци Н. В. Фанские горы и Ягноб. М.: Физкультура и спорт, 1968. 136 с.
5. Пагануцци Н. По горным тропам. Душанбе.: Ирфон. 1983. 72с.